

אלגוריתם הלכתי ו"אתי" לרכב אוטונומי

ראשי פרקים

א. עקרונות בהצלת חיים	4. החולקים על החזון-איש
1. וחי בהם, ולא שימות בהם	5. סיכום השיטות
2. חייד קודמים לחיי חברך	ד. סוגיית "שיסה בו את הכלב"
3. חיי יחיד לעומת חיי רבים	1. שיסה בו את הכלב
ב. הצלת עצמו בנפש חברו	2. רכב אוטונומי
1. סוגיית אמת המים השוטפת	ה. דין הרכב האוטונומי
2. מעשה דוד ומפיבושת	1. הצלת עצמו לעומת הצלת אדם אחר
ג. בין הצלה להריגה	2. חיי הנהג לעומת חיי אחרים
1. שיטת החזון-איש	3. הולך רגל שפשע
2. מכונית שאיבדה שליטה	ו. סיכום ומסקנות
3. בין דיני ממונות לדיני נפשות	

בעידן הטכנולוגי המתקדם של ימינו, לא רחוק היום שבו כלי רכב אוטונומיים - כלי רכב ממוחשבים הנוסעים ללא נהג - ישרתו אותנו. כלי רכב אלו מתנהלים על פי אלגוריתם שהוטמע בהם, המכיל סט של כללים המנחים אותם כיצד לפעול בכל מצב. במאמר זה ננסה לברר את עמדת ההלכה והאתיקה היהודית באשר לחלק מהשאלות הערכיות המתעוררות ביחס לפעילותם של כלי הרכב הללו.¹

תחילה נדון בשאלה מהי ההלכה כאשר **האדם עצמו שנוהג ברכב** הוא זה שמחליט להסיט את ההגה במקרה מסוים, כגון כדי להימנע מפגיעה בילד שקפץ לכביש, אבל עקב כך הוא פוגע בהולך רגל על המדרכה. בחלק השני של המאמר נעסוק ב**רכב אוטונומי**, ונברר האם יש **אחריות הלכתית** (הן לענייני ממון והן לענייני נפשות) של המתכנת (האלגוריתמאי), שהגדיר את סט החוקים שעל פיו הרכב מתנהל, וכן האם ישנה אחריות על בעל הרכב האוטונומי, שאמנם אינו נוהג ברכב, אך רכבו פגע במישהו.

* עוד על נושא זה, ראו במאמרו של משה גרינהוט בכרך זה.

1. כיוון שלמאמר יש השלכות הנוגעות בין היתר לדיני נפשות, שאלות שהכרעה בהן מסורה לגדולי הדור, אין לראות את הדברים המובאים בו כהלכה פסוקה, אלא כמראה מקומות בלבד. לא ניכנס לסוגיות של קדימות בהצלת נפשות - גבר או אישה, קטן או בר חיוב במצוות, אביו או רבו, חיי שעה וחיים ארוכים וכד'. כמו כן, לא נעסוק בשאלה של פגיעה של אחד אל מול מוות של אחר - למשל: כלי רכב המידרדר לכיוון הולך רגל, שעתיד להיחרג מהתאונה, וניתן להסיטו ולגרום להתנגשות בקיר ולפציעת הנהג. וכן להיפך: כאשר המידרדר לתהום והדבר יוביל למותו של הנהג, כאשר ניתן להסיט את הרכב, להתנגש ברכב אחר ולהביא לפגיעת הנהג של הרכב השני. נושא זה עצום בהיקפו ומשיק לנושא תרומות איברים - ראו: מגן-אברהם, סוף סי' קנו, ד"ה בשבת לג; אמרי-בינה (אויירבך) או"ח יג,ה; שו"ת דברי-ציב חו"מ סי' עט; שו"ת לב-אריה ח"ב סי' לח; שו"ת יביע-אומר ח"ט חו"מ סי' יב; הרי"ש גורן, מכירת כליות להשתלה על פי ההלכה, תורת-הרפואה, מעמ' 127.

א. עקרונות בהצלת חיים

1. וחי בהם, ולא שימות בהם

חיינו של האדם היהודי הם ערך הלכתי, כמובא בגמרא במסכת יומא (פה, ב): "אמר רב יהודה אמר שמואל... וחי בהם - ולא שימות בהם"². משום חשיבותו של ערך זה קובעת הגמרא במסכת סנהדרין (עד, א): "כל עבירות שבתורה, אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ו**שפיכות דמים**". וכך נפסק ברמב"ם (הל' יסודי-התורה ה, א-ב):

כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה... ומוזהרין שלא לחללו... כיצד? כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו, **יעבור ואל יהרג**, שנאמר במצות: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" - וחי בהם ולא שימות בהם. ואם מת ולא עבר, הרי זה מתחייב בנפשו. במה דברים אמורים? בשאר מצות חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ו**שפיכות דמים**. אבל שלש עבירות אלו - אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג, **יהרג ואל יעבור**...

הגמרא בסנהדרין (שם) מסבירה מדוע שפיכות דמים דוחה פיקוח נפש: רוצח גופיה, מנא לן? סברא הוא. דההוא דאתא לקמיה דרבה, ואמר ליה: אמר לי מרי דוראי [אדון עירי, ונכרי הוה - רש"י] זיל קטליה לפלניא, ואי לא - קטלינא לך. אמר ליה [רבה]: לקטלוך ולא תיקטול, **מי יימר דדמא דידך סומק טפי? דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי** [מי יודע שיהא דמך חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חבירך, הלכך אין כאן לומר "וחי בהם ולא שימות בהם", שלא התיר הכתוב אלא משום חביבות נפשם של ישראל להקדוש ברוך הוא, וכאן שיש אבוד נפש חביר, לא ניתן דבר המלך לדחות שצוה על הרציחה - רש"י]

2. חייך קודמים לחיי חברך

לצד כלל זה, לפיו פיקוח נפש אינו דוחה שפיכות דמים, מביאה הגמרא במסכת ב"מ (סב, א) עיקרון נוסף:

שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חבירו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: "וחי אחיך עמך" - **חייך קודמים לחיי חבירך**.

אם פיקוח נפש אינו דוחה שפיכות דמים, מדוע חיינו של האדם קודמים לחיי חברו? הסבירו התוס' (סנהדרין עד, ב ד"ה והא):³

2. בגמרא מובאת סברה נוספת המצדיקה חילול שבת במקום פיקוח נפש - "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה". הביאור-הלכה (סי' שכט ד"ה אלא לפי שעה) הוכיח שהסברה של "וחי בהם ולא שימות בהם" עדיפה על הסברה של "חלל עליו שבת אחת כדי שיקיים שבתות הרבה", שכן פיקוח נפש דוחה שבת גם כאשר הנפגע לא יוכל לקיים מצוות לאחר מכן, כגון אם הוא יחיה רק חיי שעה והוא קטן. יש מקרים הפוכים, שבהם מותר לחלל שבת על בסיס סברת "חלל עליו שבת אחת" בלבד, כגון חילול שבת להצלת יהודי משמד (ראו: שו"ע או"ח שו"י, יד) או חילול שבת להצלת עובר במעי אמו, שאינו נחשב לאדם חי. ובשו"ת שבט-הלוי (ח"ג סי' לז, א) כתב: "ונראה דשתי היסודות אמת הן".

3. וכן בתוס' פסחים כה, ב ד"ה אף; בר"ן ובנימוק"י שם. ועיינו בחידושי ר' חיים הלוי (הל' יסודי התורה ה, א) שהאריך בביאור דברי התוס', ועיינו בגליונות החזו"א על חידושי ר' חיים שם.

ורוצח גופיה כי מיחייב למסור עצמו - **הני מילי קודם שיהרוג בידים**. אבל **היכא דלא עביד מעשה** - כגון שמשליכין אותו על התינוק ומתמעך - מסתברא שאין חייב למסור עצמו, דמצי אמר: אדרבה, **מאי חזית דדמא דחבראי סומקי טפי? דילמא דמא דידי סומק טפי**, כיון דלא עביד מעשה.

כלומר, החיוב להיהרג ולא לרצוח אחרים הוא דווקא כאשר האדם עושה זאת בידיו (או בכוחו). אבל כאשר האדם אינו עושה כל מעשה, אלא הוא רק ב"ש"ב ואל תעשה", לא אמרינן שיהרג ואל יעבור אלא חייו עדיפים.

3. חיי יחיד לעומת חיי רבים

בתוספתא (תרומות ז, כג) ובתלמוד הירושלמי (תרומות ה, ד) מובא: סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרגו ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם - יהרגו כולן ואל ימסרו להן נפש אחת מישראל...⁴

מדברי התוספתא עולה שאין עורכים 'שיקול כלכלי' בחיי אדם, ואין אומרים שחיי רבים עדיפים על פני חייו של יחיד. אם הגויים דורשים לקבל יהודי אחד כדי להורגו - ייהרגו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. במקרה זה אמרינן "מאי חזית דדמא דידיהו (של כל היהודים שבכלל הגזרה) סומק טפי מדמא דידיה (של אותו אחד שמבקשים למסור)", שכן מסירת היהודי לידי הגוי היא פעולה של רצח. הלכה זו הובאה להלכה ברמב"ם (הלי יסודי-התורה ה, ה) וברמ"א (יו"ד קנ"א, א).

ב. הצלת עצמו בנפש חברו

1. סוגיית אמת המים השוטפת

האם מותר לאדם למנוע מעצמו נזק שעתיד להגיע אליו, כאשר כתוצאה מכך חברו יינזק? הנימוקי-יוסף (ב"ב ה, ב מדפי הרי"ף) דן בעניין זה ומחלק בין מצב שבו הנזק טרם הגיע לבין מצב שבו הנזק כבר נמצא:

והכי איתא בירושלמי בריש פרק המניח את הכד: ראה אמת המים שוטפת ובאת לתוך שדהו, [אם ראה זאת] עד שלא נכנסו המים לתוך שדהו - רשאי לפנותו למקום אחר, כלומר, רשאי לסתום גדר שדהו שלא יכנסו [המים] שם, **אף על פי שנכנסין לשדה חברו**. אבל אם נכנסו המים לתוך שדהו - אינו רשאי לפנותם למקום אחר. **אלמא, כיון שמוטל הנזק על זה - לאו כל כמיניה לסלקו מעליו ולהטילו על חברו**.

דברי הנימוקי-יוסף הובאו בדרכי-משה (הארוך חו"מ שפח, א): וכתב נימוקי-יוסף... מי שרואה נזק רוצה לבוא עליו יכול להציל עצמו, אע"ג דעל ידי זה יבוא הנזק לחברו. אבל אם כבר בא עליו **וגרמו לחברו** - חייב.

עולה מדברי הדרכי-משה, שאם הנזק כבר הגיע לאדם, האיסור להעבירו לחברו אינו חל רק על העברה **בידיים** (אדם המזיק), אלא אפילו אם הוא **גורם** להעברתו - חייב.⁵ וכן פסק הרמ"א לדינא (חו"מ שפח, ב): היה רואה נזק בא עליו, מותר להציל עצמו אף על פי שע"י זה בא הנזק לאחר.

4. יש מקרים שבהם מותר למסור אדם להריגה, אך מקרים אלו אינם מענייננו.

5. וכ"כ הסמ"ע (שם, ג). ועיינו בפני-משה (על הירושלמי שם) שכתב שחייב משום דהוי "מציל עצמו בממון חברו", ועיינו הרחבה בדן זה בשו"ע הרב, הלי נזקי ממון ב-ד.

הנימוקי-יוסף והרמ"א עסקו בדיני נזיקין. האם ניתן להסיק מהם לדיני נפשות? כתב הנודע-ביהודה (תניינא יו"ד סי' עד) בעניין גויים שביקשו מציבור של יהודים שיסגירו לידיהם יהודי כלשהו, ואיימו שאם לא יעשו כן - הגויים עצמם יחרגו יהודי לפי ראות עיניהם:

אבל לבי מהסס בדבר, אם מותר לישראל להשתדל עבור איזה אנשים שלא יקחו אותם. ודבר זה מבואר בתשובת מהר"י בן לב ח"ב סי' מ הובא בש"ך (חוי"מ קסג, יח) שאם כבר לקחו [הגויים] אנשים ידועים וכבר נלכדו ברשת, אסור לאדם שיש לו כח בהיכל המלך ושר להשתדל לפוטרים, שיזיק לאחרים שיקחו אחרים בשבילם. אבל אם יצאה הגזירה להטיל י"ב אנשים בסתם ולא פרט מי שיהיו האנשים האלה, יכול אדם להשתדל עבור איזה אנשים שלא יהיו בכלל הגזירה. ע"ש בש"ך ובתשובת מהר"י בן לב. וא"כ גם בנדון דידן אם עדיין לא לקח השר ולא פרט מי שיהיה, יכולים להשתדל דרך שלילה על אנשים ידועים שלא יקחו אותם.

ובאמת תמיה לי טובא על הש"ך בסימן קסג שהביא ממרחק לחמו מתשובת מהר"י בן לב הנ"ל, **הלא דבר זה מפורש בשו"ע ברמ"א סי' שפח סוף סעיף ב**, דאם אדם רואה נזק בא עליו - מותר להציל עצמו אף על פי שע"י זה הנזק בא לאחר עכ"ל. הרי ממש כפסק של מהר"י בן לב. וגם הסמ"ע שם כתב וז"ל: בנימוקי"י סיים וכתב שאם כבר בא עליו - אסור לסלקו ממנו בשגורם היוזק לאחרים עכ"ל. הרי ממש כפסק של מהר"י בן לב...

כלומר, הנודע-ביהודה קובע שאם אדם כבר נתפס ע"י הגויים, אסור להשתדל להצילו אם אדם אחר ייכנס תחתיו, אבל אם יצאה גזירה כללית - מותר להשתדל אצל השר שלא יתפסו יהודים מסוימים, אע"פ שעקב כך בהכרח ייתפסו יהודים אחרים. הנודע-ביהודה מציע ללמוד זאת מדברי הרמ"א שהזכרנו לעיל, אך מתרץ שיש שוני בין הדברים:

ואפשר ליישב דמהרמ"א לקמן נשמע **דאותו אדם עצמו** - כשרואה דהנזק בא עליו דמותר להציל עצמו, אבל שיהיה **לאחרים** רשות להשתדל עבורו - לא שמענו. ולכך הביא הש"ך דברי מהר"י בן לב ופסק דגם אחרים יכולים להשתדל עבורו אם עדיין לא בא הנזק...

מכל מקום, מובן מדברי הנודע-ביהודה שבענייננו ניתן ללמוד מדיני נזקי ממון (דין אמת המים ששוטפת לשדהו) לדיני נפשות (הצלת אדם כאשר אדם אחר ייכנס תחתיו למיתה).

2. מעשה דוד ומפיבושת

הש"ך (חוי"מ קסג, יח), המוזכר לעיל בדברי הנודע-ביהודה, מביא מקור לדבריו מפסוקי התנ"ך ומסוגיית הגמרא העוסקים בסיפור דוד ומפיבושת.

בספר שמ"ב (פכ"א) מסופר שבתקופת דוד המלך היה רעב, ודוד שאל באורים ותומים מדוע הרעב בא. הקב"ה השיב שהרעב בא בגלל חטאו של שאול שהרג את הגבעונים, ודוד קרא לגבעונים ושאל כיצד יוכל לפייס אותם. הגבעונים השיבו שהם מבקשים: **"יתן לנו שבעה אֲנָשִׁים מִבְּנֵי [של שאול] וְהוֹקְעֵנוּם לְה' בְּגִבְעַת שְׂאוּל בְּחִיר ה'".** דוד המלך מסר לגבעונים שבעה מבניו של שאול להורגם, והרעב נעצר.

הגמרא (יבמות עח, ב) מביאה סיפור זה ושואלת כיצד בחר דוד את מי למסור להריגה:

מאי שנא הני? אמר רב הונא: העבירים [את כל זרעו של שאול] לפני ארון, כל שארון קולטו - למיתה, כל שאין ארון קולטו - לחיים.
 מתיב רב חנא בר קטינא: "ויחמול המלך על מפיבושת בן יהונתן בן שאול!" - שלא העבירו. וכי משוא פנים יש בדבר? אלא שהעבירו, וקלטו, ובקש עליו [דוד המלך] רחמים ופלטו. ואכתי משוא פנים יש בדבר? **אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון...**

מדברי הגמרא עולה שכאשר אדם נתון בסכנה של גזרת מוות - מותר להתפלל עבורו שלא ייהרג, אפילו אם עקב כך ייהרג אדם אחר. אבל לאחר שכבר נגזרה על האדם גזירת מוות ("העבירו וקלטו"), אסור לעשות כן. וביאר בעיון-יעקב (על עין-יעקב יבמות שם, מב):

ואין בזה נשיאות פנים כי בודאי מותר להתפלל על הצלת חברו ותפלה בלחש, ואין הכל יודעין שתפלתו הועיל להצלה של זה, במקום שחב לאחרים. מה שאין כן היכא דכבר קלטהו הארון ומבקש רחמים שיפלטוהו - הדבר ניכר ונראה כאילו משא פנים יש בדבר.

מסוגיה זו הסיק הש"ך (ח"מ קסג, יח) כי מותר לאדם להשתדל לפטור אדם מגזרה מסוימת אם היא נגזרה בסתם, אך אסור לו להשתדל כך אם היא כבר חלה עליו: המלך או שר שמטיל איזה דבר על עשיר א' או ב', ויש ליהודי א' כח בהיכל המלך והשר להשתדל לפוטרו, אם הדבר ברור ודאי שאם יפטרם לאלו יטיל על אחרים, אי רשאי להצילם לאלו או לא?
 פסק בתשובת מהריב"ל ח"ב סי' מ, דאם כבר הטיל המלך על אנשים ידועים ופרט אותם ונלכדו ברשתו, אזי אין יהודי רשאי להשתדל לפוטרו בשום ענין, שזיקק לאחרים בודאי. אבל אם יצא גזרה להטיל על ב' אנשים בסתם, יכול יהודי להשתדל על איזה אנשים שרוצה שלא יהיו בכלל הגזירה, אף שבודאי יכנסו אחרים. והביא ראייה ברורה ממפיבושת בפרק הערל שהתפלל דוד עליו שלא יקלטנו הארון...

גם מסוגיה זו עולה אפוא כי כל עוד לא נגזרה על אדם גזרה, מותר להשתדל להציל אותו, גם אם כתוצאה מכך תיגזר הגזרה על אדם אחר.

ג. בין הצלה להריגה

1. שיטת החזון-איש

החזון-איש (סנהדרין סי' כה; יו"ד סט, א ד"ה ויש לעיין) דן בדברי התוספתא דלעיל, שקבעה שחיי רבים אינם דוחים חיי יחיד, וכתב כך:
 ויש לעיין באחד רואה חץ הולך להרוג אנשים רבים, ויכול להטותו לצד אחר ויהרג רק אחד שבצד אחר ואלו שבצד זה יצולו, ואם לא יעשה כלום - יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים.⁶
 ואפשר דלא דמי למוסרים אחד להריגה, דהתם המסירה היא **פעולה האכזריה** של הריגת נפש, ובפעולת זה ליכא הצלת אחרים בטבע של הפעולה, אלא המקרה גרם עכשיו הצלה לאחרים, גם הצלת האחרים קשור במה שמוסרין להריגה נפש מישראל. אבל הטיית החץ מצד זה לצד אחר היא בעיקרה **פעולת**

6. סוגיה זו ידועה בספרות האתיקה בשם "דילמת הקרונית": קרונית נוסעת במהירות לעבר חמישה אנשים. לא ניתן לעצור את הקרונית, אך ניתן להסיטה למסילה אחרת שעומד עליה אדם אחד. האם המעשה הראוי הוא להימנע מפעולה כלשהי, או להסיט את הקרונית ולהביא למותו של אדם אחד בלבד?

הצלה ואינה קשורה כלל בהריגת היחיד, שבצד אחר רק עכשיו במקרה נמצא בצד אחר נפש מישראל, ואחרי שבצד זה יהרגו נפשות רבות ובוזה אחד, אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבדת ישראל בכל מאי דאפשר...⁷

החזון-איש מבחין אפוא בין מסירת אדם לידי גויים, שהיא פעולה אכזרית שקשורה ישירות להריגה, והצלת האנשים האחרים על ידה אינה פועל יוצא הכרחי של מסירת האדם האחד, אלא רק במקרה. לעומת זאת, כאשר חץ עומד לפגוע באדם, הסטתו לכיוון אחר היא פעולה של הצלה, ובמקרה הזה - הפגיעה באדם האחר היא רק במקרה. החזון-איש מסייג את דבריו, שכן סברה זו שייכת גם אם חץ עף לכיוון אדם אחד ומסיטים אותו ב"פעולת הצלה" כך שיפגע באנשים רבים. לכן מזכיר החזון-איש שיקול נוסף - "אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבדת ישראל בכל מאי דאפשר".

החזון-איש שוקל האם האדם **רשאי** להסיט את החץ מהאנשים הרבים לכיוונו של האדם האחד. הציץ-אליעזר (חט"ו סי' ע) דן בדבריו וכותב שלפי חידושו, האדם **חייב** מדינא להסיט את החץ, ואינו רק רשאי לעשות זאת.

2. מכונית שאיבדה שליטה

ההשלכות מחידושו של החזון-איש הן עצומות במגוון נושאים של פיקוח נפש. השלכה לעניין מכונית שמאבדת שליטה ומידרדרת לעבר קבוצת אנשים מובאת בספר "משנת פיקוח נפש" (לורינץ עמ' קסב):

והנה אדם שישב במכונית שעומדת בראש ההר, ולפתע נשבר המעצור ויורדת במורד הכביש, ונמצאים בכביש כמה בני אדם, ואין יכול לעצור למכונית אבל יכול לסטות הצידה ואז יהרג רק אדם אחד, ואם לא יעשה כלום ימותו האנשים שבכביש והאדם שבצד ינצל. **לפום פשטא אין שום היתר וסיבה לעשות שיסטה הרכב לצד, שהרי עי"ז הוא הורג במעשיו לאדם שבצד**, ומה שאין כן האנשים שנמצאים בכביש נהרגים ממילא ולא עי"י מעשיו. והגם דעתה נהרגים רבים ואם יטה לרכב יהרג רק יחיד, מ"מ אסור להרוג ליחיד כדי להציל לרבים. **אכן יעוין בחזו"א**... ולפי"ז גם בנידון דידן הוה האי ספיקא. ושמעתי שנשאל החזו"א בכהאי מעשה ואמר שהדבר צריך עיון...

3. בין דיני ממונות לדיני נפשות

חידושו של החזון-איש מובא כאמור בשו"ת ציץ-אליעזר (חט"ו סי' ע), המציע להביא ראיה לדבריו מסוגיית "אמת המים" ודוחה ראיה זו שכן אין ללמוד מדיני ממונות לדיני נפשות, ודלא כדברי הנודע-ביהודה הנ"ל:

והנה לכאורה היה אפשר להביא ראיה שכן צריך להטותו לצד האחר, ושעכ"פ מותר לעשות זאת, ממה שמצינו שנפסק בדומה לזה בחו"מ שפח, ב ברמ"א, וז"ל: היה רואה נזק בא עליו - מותר להציל עצמו אף על פי שע"י זה בא הנזק לאחר, עכ"ל. **הרי בהדיא שמותר לו לאדם להציל עצמו מנזק אף על פי שע"י יבוא הנזק לאחר**. ולא תימא שרק בעל הנזק בעצמו מותר לו לעשות כן ולא איש אחר, דיעוין בשו"ת נודע-ביהודה מהדו"ת חיו"ד סי' עד בתשובה מבהמ"ח, שכותב לבאר שהוא הדין דגם אחרים יכולים להשתדל עבורו, ומוכיח זאת מדברי הש"ך בחו"מ קסג, יח יעו"ש.

7. ע"ע שם בהמשך דבריו, שמסייג את דבריו ונשאר בצ"ע.

אבל לאחר העיון נראה דזה אינו, דאין ללמוד ממה שהותר לגבי גרימת נזק לחבירו, שיהא מותר בכזאת גם בגרימת הריגה לחבירו... ואין ללמוד ממה שהותר בדיני ממונות שיהא מותר גם בדיני נפשות, ופשוט...

לעומת זאת, בספר 'משנת פיקוח נפש' (עמ' קסד) חולק על הציץ-אליעזר וסבור שאפשר להקיש מדיני ממונות לדיני נפשות בעניין זה:

ולענין דהיה נראה לבאר ענין זה כדלהלן. דפעמים דהלכות רוצח מישך שייכי לדין זכויות ממוניות. דהנה בשניים שהולכים במדבר וביד אחד מהן קיתון של מים, דקיי"ל כר"ע דחייך קודמין לחיי חברך (בב"מ סב,א), וכתב החזו"א ביו"ד סט,ב: "ונראה דאין חבירו רשאי לגזול ממנו מימיו, דאע"ג דאדם רשאי להציל עצמו בממון חבירו, הכא כבר הוכרע הדין דחייך קודמין, והוה הגוזל גוזל נפש חבירו". ונמצא דהלכות הצלה ורציחה תלי הכא בדין ממון, מי הוא הבעלים ולמי הזכות להשתמש במים. ולאחר שהוכרע דחייך דבעל המים קודמין, א"כ כשחבירו נוטל הימנו למימיו שלא כדין - חשיב גרם רציחה...

והנה יעוין בשו"ע חו"מ שפח,ב בהגה"ה: "היה רואה נזק בא על שדהו, מותר לו להציל עצמו אע"פ שע"פ בא הנזק לשדה חבירו", וכגון שרואה אמת המים הולכת ובאה לשטוף לשדהו - מותר לו להטותה לצד אחר, הגם שאז תלך לשדה חבירו, עיי"ש בביאור הגר"א. **אולם זה בודאי דלשאוב המים ולשופכם להדיא לתוך שדה חבירו - מיתסר, דזה הוה מעשה מזיק ולא פעולת הצלה.** וכמו"כ לכאורה נראה דאם רואה חץ שהולך ובא להרוג לבהמתו, דמותר לו להטותו לצד אע"פ שילך החץ ויהרוג לבהמת חבירו, דזה הוה פעולת הצלה; אולם ברואה עכו"ם אנסים שרעבים ובאים ליקח לבהמתו - אינו רשאי ליקח לבהמת חבירו וליתן להם, ורק יכול לנעול לשדהו וממילא ילכו לשדה חבירו.

ומעתה נראה דגם לענין הצלת נפשות הוה כמו"כ, דאם רואה אדם חץ שהולך ובא להורגו - מותר לו להטותו לצד אחר הגם דעיי"ז יהרוג החץ לחבירו, ואין כאן משום רציחה, דזכותו להציל עצמו וחייך קודמין לחיי חברך.⁸ אולם לאדם אחר אין להטות החץ, דמאי חזית להציל לזה ולא לאחר. אבל כשהחץ הולך להרוג לרבים - בזה אמרינן דהצלת רבים עדיפא מיחיד וצריך להטות החץ ולהשתדל להציל הרבים. ושונה הדבר בעכו"ם שאמרו לישראל תנו לנו לאחד מכם, דיהרגו כולם ולא ימסרו להם, דזה לא הוה פעולת הצלה אלא מעשה הריגה, ואין להם רשות להרוג נפש מישראל כדי להציל עצמם הגם דהם רבים...

ה'משנת פיקוח נפש' סובר אפוא כנודע-ביהודה דלעיל, שניתן בעניין זה ללמוד מדיני ממונות לדיני נפשות, ועל כן ניתן ללמוד מדין "אמת המים" שכל עוד הנזק לא פגע באדם בפועל - מותר לו להסיטו אע"פ שבהכרח אדם אחר ייפגע עקב כך, שכן זו "פעולת הצלה". אלא שהוא מוסיף וכותב שהני מילי כאשר האדם מציל את עצמו, אבל אין רשות לאדם להסיט חץ שעף לכיוונו של אדם אחר אם בהכרח ייהרג אדם שלישי, שכן "מאי חזית להציל לזה ולא לאחר", אע"פ שפעולה זו היא "פעולת הצלה". ורק כאשר מציל מספר אנשים, יש בזה עדיפות ומותר גם לאחר להסיט החץ, שכן הצלת רבים עדיפא מיחיד.

8. לא נכנס כאן לדיון, האם אמרינן "חייך קודמין לחיי חבריך" כאשר על ידי כך ייהרגו כמה אנשים. לכאורה מדרשנו של רבי עקיבא - "וחי אחיך עמך - חייך קודמין לחיי חבריך" - אין כל חילוק בין יחיד לרבים.

4. החולקים על החזון-איש

חידושו של החזון-איש לא התקבל על ידי כל הפוסקים. הציץ-אליעזר, שכבר הזכרנו לעיל, חולק על החזון-איש וסובר שבכל מקרה אין להסיט את החץ שכן תמיד "שב ואל תעשה עדיף"⁹.

אחרון נוסף החולק על החזון-איש הוא האמרי-בינה (אוירבך או"ח סי' יג,ה)¹⁰, הדין באדם הבורח מפני הסכנה כאשר עקב בריחתו הוא מכניס אחרים לסכנה. האמרי-בינה מביא סברה דומה לסברת החזון-איש, ואף מבסס אותה על דין "אמת המים", אולם מנסח אותה בצורה שונה:

כיון דהוא מציל את עצמו מה לו בזה שיגרום [סכנה] לחבירו! איהו נפשיה מציל! ומה איכפת לו בזה אם יתגלגל על ידי זה סכנות נפשות לחבירו. ואף בהיזק ממון מבואר ברמ"א חו"מ שפ"ב, היה רואה נזק בא עליו - מותר להציל עצמו אעפ"י שעיי"ז בא הנזק לאחר, והוא מנימוק"י פ"א דב"ב מש"ס הירושלמי: ראה אמת המים שוטפת ובאה לתוך שדהו - עד שלא נכנסו רשאי לפנותן למקום אחר, לסתום גדר שדהו שלא יכנסו שם, אעפ"י שנכנסין לשדה חבירו. אבל אם נכנסו המים לתוך שדהו - אינו רשאי לפנותן למקום אחר, דכיון דמוטל הנזק עיי"ז לאו כל כמיניה לסלקו מעליו ולהטילו על חבירו. **והיינו אם עושה מעשה בגוף המזיק לסלקו - אסור כשגורם בזה היזק לחבירו, אבל אם אינו עושה מעשה בדבר המזיק רק להציל את שלו - ודאי דרשאי.**

האמרי-בינה מגדיר אפוא באופן שונה את החילוק בין מצב שבו הנזק כבר הגיע לשדהו לבין מצב שבו הנזק טרם הגיע לשדהו: כאשר הנזק טרם הגיע לשדה, פעולת ההצלה נעשית עיי"ז סגירת גדר וכד', ללא כל פעולה בעצם הדבר המזיק. אבל כאשר המים כבר בתוך שדהו והוא מבקש להסיטם - הפעולה נעשית בגוף הדבר המזיק והיא אסורה. אם ניישם חילוק זה לענייננו, הרי שהסטה של רכב (או חץ) לכיוונו של אדם אחד על מנת להציל קבוצת אנשים - היא פעולה ב"גוף הדבר המזיק", ולכן אסורה.

הדמשק-אליעזר (פרלמוטר, בהקדמה לספרו, בהערות) דן בדברי האמרי-בינה וכותב שמלשון הנימוקי-יוסף עולה חילוק אחר:

הנה מה שכתב דהא דנכנסו לתוך שדהו דאסור לסלקו הוא דוקא בעושה מעשה בגוף דבר המזיק - לפענ"ד לא נראה כן מלשון הנימוק"י, וז"ל: "רשאי לפנותן למקום אחר, כלומר רשאי לסתום גדר שדהו שלא יכנסו שם". פירוש, דלפנותם למקום אחר בידיים ודאי אסור. ולפי זה מה שכתב אח"כ, דאם נכנסו המים לתוך שדהו - אינו רשאי לפנותם למקום אחר, אלמא כל שמוטל הנזק על זה, לאו כל כמיניה לסלקו מעליו ולהטילו על חבירו, לאו דוקא שמפנה המים עצמם לשדה חבירו, דבהא גם קודם שנכנסו אסור. אלא אפילו אם יגדור באמצע שדהו שלא יפרצו המים הלאה מהגדר, ועיי"ז יסובב נזק לחברו - ג"כ אינו רשאי, מאחר שכבר באו המים לגבולו. **דהעיקר החילוק הוא רק אם הנגע עוד לא קרב בגבולו. ואם כבר בא וההפסד ברור לו אם לא יסלקו, יהיה מאיזה גרם שיהיה, אינו רשאי לסלקו.**

הדמשק-אליעזר סבור אפוא כי אם הנזק הגיע לגבולו של האדם, אסור לו להעבירו לאדם אחר אפילו אם אינו עושה מעשה בידיים, וכל ההיתר הוא רק כאשר הנזק טרם

9. הציץ-אליעזר מביא ראיה לשיטתו מדיוק בדברי רבנו יונה בפירושו לסוגיה בסנהדרין ע"ד.

10. מקור זה ושלאחריו מובאים אצל הר"ש דיכובסקי, "עדיפויות בהצלת נפשות בציבור", תורה שבעל פה' לא.

הגיע אליו. מותר לאדם לחסום את דרכו של הנזק כדי שלא יגיע אליו, אך אסור להעבירו לרשות חברו לאחר שהגיע אליו. אם ניישם את דבריו לענייננו, נראה שבמקרה של רכב מיזדרר - אין זה חשיב כאילו ה"נגע" נמצא ברשות הניזק, שכן הרכב מתקרב לעבר קבוצת האנשים אך עוד לא הגיע אליהם, ודמי לפי שיטתו למים השוטפים שטרם הגיעו לחצר הניזק. מותר אפוא להסיט את הרכב, בדומה לנעילת הגדר בפני השיטפון שעתיד לבוא.

5. סיכום השיטות

נחלקו הפוסקים האם מותר להסיט רכב המיזדרר לעבר קבוצת אנשים לכיוונו של אדם יחיד:

- לשיטת החזו"א - פעולה זו נחשבת לפעולת הצלה, ולכן מותר לעשותה להצלת רבים.
- לשיטת הציץ-אליעזר - פעולה זו אסורה, שכן "שב ואל תעשה עדיף".
- לשיטת האמרי-בינה - כיוון שהסטת הרכב פועלת בגוף הדבר המזיק, אסור לעשותה.
- לשיטת הדמשק-אליעזר - כיוון שהנזק טרם הגיע לרשות הניזק, מותר לחוסמו.

כיוון שהדבר שייך לדיני נפשות, לכאורה אין בידינו להכריע כיצד לנהוג ולכן "שב ואל תעשה עדיף" ואין לנהג להסיט בידיים את הרכב. אך ברכב אוטונומי, בו האלגוריתם 'בוחר' כיצד לנהוג והנהג אינו נוקט כל פעולה בעצמו, יש לברר כיצד להתייחס למעשיו של הנהג ולהחלטותיו של המתכנת.

ד. סוגיית "שיסה בו את הכלב"

1. שיסה בו את הכלב

מקור למצב שבו 'חפץ חסר מחשבה' אולף להזיק או להרוג, ובזמן הנזק אין אדם כלשהו המעורב בכך, ניתן למצוא לענ"ד במשנה (סנהדרין עו, ב):

שיסה בו את הכלב... פטור.

ומסביר הרמב"ם בפירושו-המשניות:

הוא שירמוז לאותו הבעל חי ביד או בקול וישליטהו עליו.

כלומר, מדובר על מצב שבו אדם רמוז לכלב לתקוף אדם אחר. הגמרא (ב"ק כד, ב) מסבירה מדוע המשסה פטור:

אבעיא להו: המשסה כלבו של חברו בחבירו [לוי המשסה כלב ראובן בשמעון

- רש"י], מהו? משסה ודאי פטור [דגרמא בנזקין הוא - רש"י]; בעל כלב מאי?

מי אמרינן מצי א"ל: אנא מאי עבידנא ליה, או דלמא אמרינן ליה: כיון דידעת

בכלבך דמשסי ליה ומשסי, לא אבעי לך לאשהויה? ... אמר רבא: אם תמצי

לומר, המשסה כלבו של חברו בחבירו - חייב..."

מדברי רש"י עולה שהמשסה את הכלב פטור שכן פעולתו נחשבת כ"גרמא" ולא

כמעשה בידיים. הגמרא מסתפקת לגבי דינו של בעל הכלב - האם ניתן לבוא אליו

בתביעה מדוע הוא לא שמר על כלבו כראוי. להלכה פסק השו"ע שבעל הכלב חייב (חו"מ

שצה, א):

המשסה (פ"י משלח ומקניט) כלבו של חברו בחבירו - פטור מדיני אדם וחייב

בדיני שמים. ובעל הכלב חייב חצי נזק,¹¹ שכיון שהוא יודע שאם שסה את

כלבו להזיק - נושך, לא היה לו להניחו..."

11. עיינו רמב"ם (הל' נזקי-ממון ב, ט), ראב"ד שם ומגיד-משנה (שם; שם ו, ה).

ונוסיף, שלעניין דינו של הכלב עצמו, מובא במשנה (ב"ק לט, א): "שור האצטדין [שהרג אדם] - אינו חייב מיתה, שנאמר: כי יגח, ולא שיגיחוהו". וכך פסק הרמב"ם (הל' נזקי-ממון י, ח).

2. רכב אוטונומי

אף רכב אוטונומי, כמו כלב ששיסוהו לפגוע באדם אחר, הוא 'יצור' שאילפוי אותו להזיק במישהו. אם כך, נוכל להשוות בין הדינים כדלהלן:

א. **הרכב** הוא הכלב ששוסה. פשוט שאין מקום 'להרוג' את הרכב, ומלבד זאת - מכיוון שהרכב 'שוסה', אין בו "חיוב מיתה"¹².

ב. **המתכנת** הוא 'המשסה את הכלב', שתכנת את המחשב שלו להסיט את הרכב כדי לדרוס אדם יחיד במקום מספר אנשים העומדים להיחרג, ולכאורה דינו כמזיק בגרמא שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמיים.¹³ אך נלע"ד שאין לומר כן, שכן המשסה את הכלב מתכוון להזיק לאחר, ואילו המתכנת בענייננו מתכוון לטובה - כדי להציל את קבוצת האנשים. ועיינו בדברי המנחת-פתיים (חוי"מ תיח, טז),¹⁴ שכתב שיש ראשונים הסוברים שהמזיק בגרמא אינו חייב אפילו בדיני שמיים כאשר כוונתו לטובה.¹⁵ נוסף לכך שבמשסה את הכלב, התוצאה בהכרח תתרחש, מה שאין כן ברכב אוטונומי, שאין כל הכרח שאכן תתרחש המציאות של הריגת אחד במקום שניים.

ג. **בעל הרכב** לכאורה צריך להיות חייב בחצי נזק, דוגמת בעל הכלב ששוסה. אולם לענ"ד ברכב אוטונומי הדין שונה, שכן לאחר שמשרד התחבורה וכל הגורמים הרלוונטיים יאשרו את השימוש ברכב כזה, וע"פ החוק יהיה מותר לנסוע בו מבלי 'לשמור' עליו, לא ניתן יהיה לבוא לנהג בטענה שהיה לו לשמור את רכבו שלא יזיק.¹⁶

12. עיינו מערכי-לב (לפרופ' לב, עמי שפט) שכתב שלרובט אין דין של אדם החייב בנזיקין, שכן למרות שהוא 'חושב', אין לו יכולת בחירה, ולכן לא ניתן לחייבו בנזיקין.

13. עיינו בדברי הבית-אהרן (וואלקין חידושים על ב"ק לט, א ד"ה במשנה) והקהלות-יעקב (ב"ק סי' כג), שגם כאשר השיסוי נעשה זמן רב לפני האירוע, מכל מקום דין "משסה" על האדם.

14. ועיינו פתחי-חושן, הל' נזיקין פ"ג הע' צד-צו.

15. ואפילו הפוסקים הסוברים שאין להסיט את הרכב אם עקב כך ייפגע אדם אחר, נראה שהם מסכימים שכוונתו רצויה, אע"פ שמעשיו אינם רצויים. ועוד, ששם האדם עושה פעולה בדיים ואילו כאן כאמור הווי גרמא, ואם כן אליבא דהציץ-אליעזר - דאמרינן "שב ואל תעשה עדיף" - כאן הרי הוא אינו עושה דבר; וכן אליבא דהאמרי-בינה - שאסור לפעול בגוף הדבר המזיק - כאן הרי האדם כלל אינו פועל.

16. וכדין שומר שמסר לשומר (שו"ע חוי"מ רצא, כו), שכאשר הבעלים רגיל להפקיד חפצים אצל השומר השני וסומך עליו, אזי השומר הראשון פטור. כך לענ"ד הדין בענייננו, שהנפגע עצמו דרכו לסמוך על תקנות משרד התחבורה, ולכן בעלי הרכב בעצם מסרו את שמירתם למשרד התחבורה, שקיבל על עצמו את השמירה על הרכב. כנלע"ד.

[**הערת עורך (י"ב)**: נראה שגם אם יותר השימוש ברכב אוטונומי, אין סיבה לפטור את בעל הרכב מתשלום על נזקים שהרכב גרם לאדם אחר, בדיוק כשם שבעליו של שור תם חייב בנזקיו למרות שהוא אינו צריך לשמור עליו, ובדיוק כשם שלפי חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים בימינו, בעל רכב שגרם נזק לאדם אחר חייב לפצותו ללא קשר לשאלת האשמה. דברי המחבר נכונים לגבי הדין הפלילי, שבאמת נראה שאין מקום לחייב את בעל הרכב האוטונומי בעונש אם הרכב גרם למותו של אדם.]

ה. דין הרכב האוטונומי

1. הצלת עצמו לעומת הצלת אדם אחר

כזכור, הש"ך פסק על פי סיפור דוד ומפיבושת כי כאשר יש גזרה כללית - מותר לפעול להצלת אדם אף על פי שהדבר יוביל להטלת הגזרה על אדם אחר. אך כאשר יש גזרה על אדם ספציפי - אסור לפעול להצלתו אם הדבר יוביל להטלת הגזרה על אחר.

לכאורה, שיטה זו אינה עולה בקנה אחד עם דברי החזון-איש. שהרי כאשר חץ עף לעבר קבוצת אנשים, כבר נגזר דינם של אותם אנשים למיתה והרי זה כאילו הגזרה כבר מוטלת עליהם, וכיצד מותר להצילם במחיר נפשו של אדם אחר? ייתכן שמסיבה זו דן החזון-איש במצב של רבים מול יחיד, אבל אף הוא יודה שכאשר החץ מופנה כלפי אדם אחד, אסור להסיטו לאדם אחר. אולם באמת, כפי שראינו לעיל בדברי 'משנת פיקוח נפש', החילוק זה שייך רק כאשר אדם צריך להכריע בין אדם אחד לאדם אחר. אם האדם מבקש לעשות פעולת הצלה **לעצמו**, ועל ידי כך ייהרג אדם אחר, אזי מדין "אמת המים השוטפת" ראינו לעיל שמותר לאדם לעשותה.

ולפי זה נהג שרכבו מידרדר לעבר קיר, והוא מבקש לעשות "פעולת הצלה" לעצמו ולהטות את הרכב, כך שבמקום להתנגש בקיר הוא יתנגש באדם יחיד ההולך על המדרכה - לשיטת החזון-איש הדבר מותר (וכל שכן אם יש ברכב כמה אנשים שעלולים להיהרג). אבל אם הרכב מידרדר לכיוון אדם אחד, והנהג אינו מצוי בסכנה אך הוא מבקש לעשות "פעולת הצלה" ולהסיט את הרכב לכיוונו של אדם אחר - הדבר אסור.

כאשר אנו דנים ברכב אוטונומי, תכנות הרכב נעשה זמן רב לפני שהסטת הרכב מתרחשת. נראה שתכנות מוקדם של הרכב דומה לפעולה הנעשית לפני שנגזרה על האדם גזירת מוות, ועל כן מותר לעשותו. וגם לפי הסברו של העיון-יעקב, שחילק בין היכא שהדבר ניכר או אינו ניכר, נראה שמותר לתכנת את הרכב מראש לבצע פעולת הצלה, אף על פי שהדבר ניכר לציבור שהרכב התנהג כך מפני שתכנתוהו. שכן כזכור, העיון-יעקב מנמק את שיטתו בכך שאם הדבר ניכר, יש בכך משוא פנים, ומובן שמשוא הפנים הוא כאשר הפעולה נעשית להצלת **אדם מסוים**. אבל כאשר התכנות נעשה מראש, כאשר כלל לא ידוע מיהם האנשים שהרכב ידרדר לכיוונם ומיהו האדם שסיטו את הרכב לכיוונו, אין בזה לענ"ד "משוא פנים". והא ראייה, שאם אדם אחד מתוך הקבוצה שהאלגוריתם מציל כעת היה עומד יחיד בצד, והרכב היה שועט לכיוון קבוצת אנשים אחרת - האלגוריתם גם כן היה מטה את הרכב ואותו יחיד היה נהרג. קמ"ל שאין כאן "משוא פנים" אישי כלפי אדם מסוים, ועל כן הדבר מותר.

2. חיי הנהג לעומת חיי אחרים

כאשר רכב מידרדר לכיוונו של אדם, וניתן להסיטו ולהתנגש בקיר או ליפול לתהום כך שהנהג ייהרג - על פי העקרונות שראינו לעיל, כיוון שהנהג אינו עושה פעולה של הריגה, אמרינן "חייך קודמים" ואין לו להסיט את הרכב. הנהג והנהג נחשבים כמי שמשליכים אותם על אדם אחר, וכפי שפסקו התוס', הנהג אינו חייב למסור את חייו כדי להציל אדם אחר.¹⁷

17. יש לסייג את הדברים, שאמנם אין הנהג מוגדר כרוצח, אך יש לו דין **רוצח**. ולפי"ז נהג שרכבו מידרדר לכיוון הולך רגל, הנהג עצמו אינו צריך להסיט את הרכב ולהיתקע בקיר ולהיהרג, אבל אדם שלישי יכול להסיט את הרכב כדי להציל את הולך הרגל בחייו של הרוצח. וכן ראייתי בשו"ת לב-אריה (ח"ב סי' לב) ובאור-שמח (הל' רוצח א, ח) בעניין הורג בגרמא. מאידך, עיינו בשו"ת הגאונים בתראי (סי' מה ד"ה אדן), ואכמ"ל.

מה הדין כאשר הרכב מידרדר לעבר קבוצת אנשים, וניתן להסיטו לתהום במחיר חייו של הנהג? על פניו נראה שהאלגוריתם הוא "גורם שלישי" ולכן צריך לתכנת אותו לגרום לרכב לסטות לתהום, אע"פ שע"י הנהג ייהרג, שכן הווי פעולת הצלה של "יחיד מול יחיד" (וכבר הסברנו שכיוון שתכנות האלגוריתם נעשה זמן רב קודם לכן, נחשב כפעולת הצלה הנעשית לפני שנגזרה הגזירה). מאידך, ייתכן שניתן לומר שהאלגוריתם הוא "שליח מטעם הנהג", דהיינו - בעל הרכב שקנה את הרכב, קנה את הזכות שהאלגוריתם לא יבצע "פעולות הצלה" שיגרמו למותו.

3. הולך רגל שפשע

שאלה נוספת עולה כאשר מדובר בהולך רגל שאינו תמים - כגון שקפץ לכביש ברשלנות או בפשיעה. בספר 'משנת פיקוח נפש' (סי' מח,ה) דן בכך וכותב:
 אדם שחצה את הכביש במקום האסור ונוסעת מולו מכונית, ואם תעצור - תתהפך ותתרסק לתהום, דלכאורה אין חייבים לעצור, והאדם שחצה את הכביש איהו דאזיק אנפשיה. וגם אם נושא האדם בידו תינוק הוה כן, שאין הנהג חייב לעצור ולגרום מיתה לעצמו. ודומה הדבר למש"כ התוס' בכמה מקומות שבזורקים אדם על תינוק שאין חייב למסור נפשו. והגם דבנידון דידן הולכת המכונית ודורסת מכת דידיה, **אולם סו"ס כשעשה שהמכונית תיסע - לא היה מונח בזה שום כח הריגה והתינוק הובא אח"כ לכאן**, ודומה הדבר לאדם שקפץ מהגג ובא חבירו והניח תינוק תחתיו, שאין חייב הקופץ לסכן עצמו ולנטות לצד וליפול לתהום, הגם דהקפיצה והנפילה היא מכת דידיה, כיון שענין התינוק נתחדש לאחר שקפץ...

כלומר, ה'משנת פיקוח נפש' קובע שאם כאשר הרכב מידרדר לכיוון הולך רגל תמים, אמרינן שהנהג אינו צריך להסיט את הרכב ולהיהרג עקב כך, ק"ו היכא שהולך הרגל דינו כ"רודף", שהנהג לא צריך להיהרג בשביל להצילו.¹⁸ אלא שמוסיף שם, שלכאורה היה לנו לומר שמכיוון שהנהג הוא זה שהקנה לרכב מהירות בכך שהפעיל אותו ולחץ על דוושת הגז, ניתן לטעון שהולך הרגל נהרג מכוחו של הנהג. אך הוא דוחה טענה זו, שכן הפעלת הרכב והאצתו נעשו כשהמכונית הייתה בשליטה מלאה והניזק עדיין לא היה בר היזק, והניזק הופיע רק לאחר מכן.

ממשיך ה'משנת פיקוח נפש' ומביא ספק נוסף:

יש להסתפק באופן שהאדם חצה את הכביש לאחר הסיבוב, ואם המכונית תיסע ישר או תעצור בפתע - תיפול לתהום, והנהג צריך להסתובב עם הכביש ואז יהרוג לאדם שעומד שם. דכה"ג הוה ההריגה מעשה דהנהג, או דלמא דכיון שהאדם חצה שם שלא כדין, חשיבא שהוא הגורם למיתה דעצמו, ואין צריך הנהג ליהרג כדי שלא לדורסו. ועוד, דאם נחייב למכונית ליפול לתהום - הרי נמצא שזה שעבר הכביש שלא ברשות הוה כרודף לנהג המכונית וגורם למותו, וממילא מותר למכונית להורגו ולא חייב הנהג ליפול לתהום וליהרג ודו"ק.

18. ולעני"ד אין חילוק בין רכב המידרדר לעבר הולך רגל תמים לבין רכב הנוסע בשליטה מלאה לכיוון הולך רגל שקפץ לכביש בפשיעה ואי אפשר לעוצרו (למעט שבמקרה הראשון נהג הרכב הוא המזיק, ואילו במקרה השני הולך הרגל הוא שהזיק את עצמו), וכעין מה שהובא בתוס' (ב"ק נו, א ד"ה אילימא): "שאינן חילוק בין מקרב דבר אצל האש ובין מקרב האש אצל הדבר".

אכן יש לדון אם חצה האדם לאחר הסיבוב עם תינוק בידו, אם גם באופן זה יהא מותר לנהג לדורסם. וצ"ע...

ספק זה - של הסטת הרכב לכיוונו של הולך רגל שחצה את הכביש בפשיעה - שייך גם אליבא דהחזון-איש, שכן אע"פ שהנהג עושה פעולה של הצלה, ראינו לעיל שהחזון-איש אמר את דברו רק כאשר מדובר בחיי יחיד מול רבים. אך אם ברכב יש שני נוסעים, אזי אליבא דהחזון-איש מותר להסיטו כדי שלא ליפול לתהום, שכן הפניית הרכב היא "פעולת הצלה" לנהג עצמו ולנוסע שעמו.

בימשנת פיקוח נפש' מתייחס גם למקרה הפוך, שבו הנהג נהג בצורה רשלנית: ואם הוא במקום שמותר לחצות, והנהג נסע שלא כדין וברשלנות - חייב הנהג לדרדר עצמו לתהום ולא לדרוס לחבירו, דהוה רודף. אמנם אם יש ברכב נוסע נוסף, הרי אם ידרדר עצמו לתהום ג"כ חשיב רוצח משום הריגת הנוסע, ונימא דשוא"ת. ובאופן שהאדם חצה לאחר הסבוב ובמקום שמותר לחצות, אמרינן נמי שוא"ת ושלא יסובב להגה ולא ידרוס לאדם שחוצה הכביש, הגם שע"ז הרי יהרג הנוסע שעמו כשיפלו לתהום.

ו. סיכום ומסקנות

1. פיקוח נפש דוחה את כל המצוות כולן, למעט שלוש העבירות החמורות וביניהן איסור רציחה, שכן "מאי חזית דדמא דידך סומק טפי". לצד זאת נפסק כי "חייך וחיי חברך - חייך קודמים", וביארו התוס' שאם אדם עושה בידיים מעשה של רציחה - אומרים בזה "ייהרג ואל יעבור", אבל אם הוא אינו עושה כל פעולה - אמרינן "חייך קודמים".
2. דין "ייהרג ואל יעבור" קיים גם במקום של יחיד מול רבים. לכן, אם נכרים תפסו סיעה של ישראל ואמרו שימסרו לידם יהודי אחד להריגה ואם לא ייהרגו כולם - ייהרגו כולם ולא ימסרו יהודי אחד לידי הנכרים.
3. אם המלך גזר לקחת יהודי למיתה, ולא קבע על מי תחול הגזרה - מותר לאדם להשתדל אצל המלך כדי שלא יבחר בחברו, אע"פ שבהכרח ייתפס יהודי אחר. אבל אם כבר הוחלט מיהו אותו יהודי שיומת - אסור להשתדל ולהצילו במחיר חייו של אדם אחר.
4. החזון-איש מחדש שכאשר מתקרבת סכנה לקבוצה של יהודים, מותר לעשות "פעולת הצלה" ולהסיט מהם את הסכנה, אע"פ שעל ידי כך ייהרג יהודי יחיד. הדמשק-אליעזר סבור שדין זה אמור רק כאשר הנזק טרם פגע באדם. לכאורה מקרה זה דומה לגזירה שכבר נגזרה על אדם ספציפי, ולכן יש להסביר שדברי החזון-איש מצומצמים למקרה של יחיד מול רבים, אבל במצב של יחיד מול יחיד - אין לעשות "פעולת הצלה".
5. הציץ-אליעזר חולק על החזון-איש וסובר ש"שב ואל תעשה עדיף". בנוסף, יש שהסבירו שפעולת הצלה מותרת רק כאשר היא אינה נעשית בגוף הדבר המזיק, אבל אסור לעשות פעולת הצלה בחץ או ברכב מידרדר. אולם ברכב אוטונומי, כיוון שהתכנות נעשה זמן רב לפני שהרכב נוסע, גם החולקים על החזון-איש יודו שיש להתייחס אליו כפעולה הנעשית לפני שהסכנה ממוקדת באדם מסוים, ומותר לתכנת את הרכב לבצע "פעולת הצלה".
6. כאשר רכב רגיל שועט לכיוון קבוצת אנשים ואין לנהג אפשרות לעוצרו, אולם הוא יכול להסיט את הרכב ולפגוע באדם המצוי בצד השני - הדין תלוי במחלוקת

- האחרונים דלעיל. אולם כאמור, ברכב אוטונומי נראה שלכו"ע מותר לתכנת את הרכב לסטות ממסלולו.
7. כאשר רכב רגיל שועט לכיוון אדם יחיד, אזי גם אליבא דהחזו"א אסור להסיטו לכיוון אדם אחר. נראה שברכב אוטונומי מותר לתכנת את הרכב שיסטה לצורך "פעולת הצלה", אע"פ שעל ידי כך ייהרג אדם יחיד בצד השני.
8. כאשר רכב רגיל שועט לעבר קיר או תהום, כך שהנהג עתיד להיהרג, מותר לו להטות את הרכב גם אם כתוצאה מכך ייהרג אדם אחר, שכן הוא עושה פעולת הצלה לעצמו (וכל שכן אם יש ברכב אנשים נוספים).¹⁹ ברכב אוטונומי - יש לראות את האלגוריתם כ"גורם שלישי" המתוכנת לפני שנגזר מיתה על מישהו ספציפי, ולכן מותר לתכנת את הרכב שיסטה ויציל את הנהג אע"פ שעל ידי זה ייהרג הולך הרגל.
9. כאשר רכב רגיל שועט לכיוון הולך רגל יחיד, והנהג יכול להסיטו ולהתנגס בקיר, אין הוא חייב לעשות זאת, שכן הוא דומה למי שזרקוהו על תינוק. ברכב אוטונומי המקרה הזה דורש בירור, האם יש להתייחס לאלגוריתם כ"גורם שלישי" המציל עוד לפני שנגזרה גזירת ההריגה על הולך הרגל, ולכן יש להסיט את הרכב ולהצילו במחיר חייו של הנהג, או שמא ניתן לומר שהאלגוריתם הוא "הנציג" של הנהג ועליו להעדיף את חיי הנהג על פני חייו של אדם אחר. וצ"ע.
10. כאשר אדם בר דעת 'קפץ' לכביש בפשיעה, הוא הזיק את עצמו, ובכל מקרה אין הנהג (או הרכב האוטונומי) צריך להצילו במחיר חיי הנהג.
11. אדם ששיסה את כלב חברו באדם שלישי - פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמיים, כדין גרמא בנוזיקין, ואילו בעל הכלב חייב שכן היה לו לשמור על כלבו שלא יזיק. לדינא דעת הרמב"ם והשו"ע שהבעלים משלמים לעולם רק חצי נזק. מדין שור האצטדין עולה שדין זה קיים גם אם הכלב אולף מראש להזיק, ולא רק אם השיסוי נעשה בשעת ההזיק.
12. נראה לומר שביחס לרכב אוטונומי - המתכנת נחשב כ"משסה" את הרכב לפגוע באדם מסוים, אך כיוון שהוא פעל כראוי, הוא פטור לגמרי. גם בעל הרכב לכאורה פטור, שכן הוא אינו אמור לשמור על התנהגות הרכב, ואדרבה - קנה רכב אוטונומי כדי שלא יצטרך לנהוג, וממילא לא ניתן לבוא אליו בטענה "היה לך לשמור".

19. וצ"ע מה הדין כאשר הסטת הרכב תפגע באנשים רבים, האם אמרינן בכגון זה "חיד קודמין לחיי חבריך".